

*Валерій ХАЛІН*

**РОЗВИТОК ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЬОГО  
СПРИЙМАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ПРИ ВИВЧЕННІ  
РОМАНУ-БАЛАДИ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА «ДІМ НА ГОРІ»**

*У статті розглядається розвиток літературно-художнього сприймання учнівської молоді при вивченні роману-балади Валерія Шевчука «Дім на горі»*

Одним із найважливіших завдань, які вирішує вчитель-словесник, є формування літературно-художнього сприймання учнівської молоді. Літературно-естетичне сприймання художнього твору – особливий елемент в освоєнні творів художньої літератури, який визначає здатність реципієнта до духовного збагачення в процесі вивчення української літератури і «складається як, власне, повторне читання, коли реципієнт відтворює у своїй уяві формально-змістовну цілісність, художньо-стильову своєрідність самостійно сприйнятого твору в контексті творчості автора» [1, с. 653].

У програму з української літератури для середньої школи ввійшли сьогодні “повернені імена” письменників, творчість яких не вивчалась або й зовсім замовчувалась. Збільшилась кількість творів, що вивчаються в школі. Сприйняти, усвідомити, зробити індивідуальним надбанням духовне багатство, яке несуть ці твори – завдання, що вимагає високих душевних сил і творчості. Його виконання просто неможливе без розвиненого літературного сприймання учня. Фундаментом, на якому будується вміння вчителя літератури формувати в учнів здатність глибоко сприймати й розуміти художній твір, є його власне літературне сприймання. Високий рівень розвитку цього сприймання саме і є тією основою, на якій поруч з іншими факторами будуються навчально-методичні технології вивчення літератури, і вивчення епічного твору зокрема, технології духовного збагачення та літературно-естетичного розвитку учнів.

Художній твір може стати засобом духовного збагачення учнів, засобом формування моральних та громадянських ідеалів лише за умови розвиненого художнього сприймання, яке забезпечує осягнення високих думок і почуттів, відображених у художніх образах, і перетворення їх у факт власної свідомості. Розвивати таку здатність учнів може лише вчитель, який сам є творчо розвиненою особистістю й має високий рівень художнього сприймання творів літератури.

Неважко помітити, що в школі й ВНЗ один і той же твір одних

учнів чи студентів спонукає переживати, думати. Вони збагачуються авторськими думками, а інші – залишаються байдужими, інертними, а відтак – певний твір проходить повз них, не збагативши їх духовний світ ні новими думками, ні почуттями.

А тому не розвивається, а іноді й просто гасне емоційне, естетичне сприймання світу таким учнем чи студентом, і він поступово втрачає щось дуже важливе, зростає духовно обмеженою людиною.

Такі міркування приходять до кожного, хто задумується над проблемою піднесення рівня викладання літератури, використання тих важливих можливостей для духовного збагачення людини – й учня, і студента, і кожного, хто приходять за книгами в бібліотеку чи вибирає їх собі на полиці книгарні.

Відтак, хотілося б зупинитися на кількох моментах.

Літературний розвиток реципієнта визначають за рівнями літературного сприймання, серед яких виділяють:

- констатувальний рівень – розуміння подій, сюжетної канви твору;

- аналітичний рівень, коли робиться спроба аналізу подій, образів, вчинків героїв без урахування художньої природи твору, – просто за аналогію з життям. Його ще називають рівнем наївного реалізму, бо при цьому читач не бачить відмінності між побутовими реаліями та реаліями, концентровано відтвореними автором для відображення певної духовної суті, заради чого і створено твір.

І, нарешті, естетичний рівень – той рівень, коли читач за образами, подіями, фактами бачить автора, биття його серця, пошук правди, його аналіз фактів з метою розкриття побаченої ним духовної сутності людського буття.

Буває, що людина читає велику кількість творів художньої літератури, але сприймає в них тільки скупі послідовність подій, які в пам'яті змішуються з подіями інших творів, а ті духовно-узагальнювані знання, заради яких і написані відповідні твори, проходять повз такого читача, нічим не збагативши його духовний світ думок і почуттів.

Саме для того, щоб подібного не трапилося, викладачі літератури, літературознавці й методисти шукають шляхи та форми роботи, які б допомагали літературному розвитку реципієнта.

Формувати літературно-художнє сприймання учнів можна тільки на основі високохудожніх творів, сповнених високих думок і почуттів.

До таких видатних творів належить усе те, що створив наш славетний земляк, людина високої душі – Валерій Шевчук.

Зупинимось лише на одному з його творів, щоб показати, яку

роль він може відігравати у формуванні літературно-естетичного сприймання читачів.

Відомо, що структура художнього сприймання включає в себе емоційну реакцію читача, його творчу та відтворюючу уяву, сприймання розуміння змісту й форми твору на одному з двох згаданих рівнів.

Ця структура зумовлює характер осмислення твору, послідовність роботи над ним, а значить і те, який слід залишить цей твір у душі читача.

Так, для з'ясування перших вражень від читання роману-балади «Дім на горі» можна поставити запитання:

- Чи цікаво було читати роман? Чому й коли ви переривали читання твору?

- Які герої роману справили на вас найбільше враження? Які події з життя героїв найбільше запам'яталися?

- Назвіть чоловічі образи, що справили на вас особливе враження.

- Якою ви уявляєте Галю – молоду дівчину – і Галину Іванівну – вчительку?

Ці питання спрямовані на виявлення емоційної реакції учнів. Саме емоційна реакція – та першооснова, яка зумовлює характер і глибину сприймання художнього твору і передбачає не просто суху констатацію подій і фактів, а їх творче осмислення.

- Як відобразилась у долі Галини Іванівни легенда про дім на горі, яку розповідає бабуся?

- Чи справді вірить у цю легенду Галя? А ви? Яке враження вона справила на вас?

- Які думки у вас виникли?

Відповідаючи на ці запитання, учні осмислюють свої почуття, викликані легендою, своє ставлення до героїні, задумуються над тим, що таке доля людська і від чого вона може залежати.

- З якою метою автор неодноразово повертається до цієї легенди? Яку роль вона відіграє в творі? Передайте зміст легенди близько до тексту й наведіть приклади, що показують, як вплинула вона на долю окремих героїв твору.

- Назвіть цих героїв, коротко розкажіть про них.

Відповіді на ці запитання спонукають учнів (та й студентів) до уважного перечитування тексту і сприймання його в єдності форми і змісту; подій, що відбуваються в романі, заглиблюючись у їх естетичний зміст; образів роману та окремих деталей і їхньої естетичної ролі.

Людина, яка не працювала в школі, може не зрозуміти важливості запропонованих питань і ролі їх послідовності. Проте вони побудовані так, щоб зосередити увагу реципієнтів на

осмислення своїх почуттів, свого ставлення до героїв, а уява дій і вчинків героїв, картин і деталей, образів природи, серед яких вони живуть і діють, – на основі закону реальності почуттів, відкритого Л. Виготським, – поглиблює почуття читачів, сприяє розвитку творчої думки. Відтак, сприймання художніх творів індивідуально-суб'єктивне, неповторне, варіативне, але в ньому виділяється інваріативне ядро, яке насамперед співвідноситься з фабулою твору, із зображеним у ньому предметним світом, а через них і з авторським задумом, так званою естетичною ідеєю.

А все це формує, поглиблює художньо-естетичне сприймання, духовно збагачує читача – учня, студента чи просто людину, яка читає.

Вони бачитимуть автора, його радість і біль, його ставлення до кожного з героїв. Для цього можуть бути використані й додані питання про те, які імена мають герої, прізвища, що свідчить про близькість долі героїв серцю автора, яким ви уявляєте автора, його духовний світ тощо.

З цього приводу варте уваги спостереження відомого вченого О. Потебні про те, що «miteць повідомляє читачам не так свою думку, як викликає у них особисту» [2, с. 653].

Отже, така робота стає засобом, що веде до глибокого художньо-естетичного сприйняття твору, формує естетичні погляди, розширює літературні горизонти читача.

### *Література:*

1. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
2. Шевчук В.О. Вибрані твори: Роман-балада. Оповідання – К. Дніпро, 1989. – 526 с.

*The article is focused on the development of the literary-fictional perception of youth when studying Valeriy Shevchuk's novel-ballad „The House on the Mountain”*